

УДК 631:368.914.2

Навроцький С.А., д.е.н., професор
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА ОBOB'ЯЗKОВОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В статті проведено критичний аналіз фінансового-економічного механізму, обґрунтовано методологічні положення щодо фінансового регулювання обов'язкового соціального пенсійного страхування та забезпечення з урахуванням особливостей і закономірностей сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки.

Ключові слова: пенсійне страхування, страховий внесок, страхова пенсія, страхова еквівалентність, перерозподільний спосіб фінансування, заміщення пенсій зарплати, необхідний страховий стаж.

Navrotskiy S.

FINANCIAL AND ECONOMIC PARADIGM OF PENSION COMPULSORY SOCIAL SECURITY AND WELFARE

Dividing of social security is reasonable into productive, when insure (by the payers of insurance payments) are employers and unproductive (insure there are other contractors unconnected with the insured relations of найма (for example, salespeople of commodities and services).

The authorial criterion of classification of pension insurance is entered: after the source of inpayment of insurance payments. Distinctions of "social", "state" and "personal" security are certain on attitude of them toward pension insurance.

The necessity of claim of sequence of the name of insurance is reasonable and authorial vision of the use of terms is offered for correct exposition of essence of insurance.

Use in the name of insurance fund of term «social» illegally and it is not reasonable, because there is not a social pattern of ownership. An insurer can be state or private. Therefore pension fund of Ukraine (TPFU) must be renamed in State insurance pension fund.

Showed generalization of foreign experience of forming of obligatory social pension security, that introduction of story method of financing in obligatory pension insurance it is not needed to inculcate in the conditions of high inflation at unreadydness of market to provide stably a високий profit from the investments of the collected insurance resources. Introduction of the united social tax (payment), I am an impermissible step that will cancel insurance essence of pension insurance, as an element of the pension system and actually will become the pension system.

In methodology of calculation of tariffs of insurance payments an author is inculcate the index of the expected life-span after the achievement of retirement age and index of necessary middle insurance experience for an achievement insured substitutions at level, not less 50% of salary.

Authorial methodology of extra charge of insurance pension in redistributive insurance, that, is reasonable, unlike now operating, equivalently takes into account the aggregate of factors : to

duration, periodicity of inpayment of insurance payments of the insured person and his financial role in forming of profits TPFU.

Keywords: pension insurance, insurance payment, insurance pension, insurance equivalence, redistributive method of financing, substitution the pension of salary, necessary insurance experience.

Навроцкий С.А.

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье проведён критический анализ финансово-экономического механизма, обоснованы методологические положения относительно финансового регулирования обязательного социального пенсионного страхования с учётом особенностей и закономерностей современного этапа развития отечественной экономики.

Ключевые слова: пенсионное страхование, страховой взнос, страховая пенсия, страховая эквивалентность, перераспределительный способ финансирования, замещения пенсией зарплаты, необходимый страховой стаж.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З 2004 року в Україні розпочалась пенсійна реформа в частині соціального пенсійного страхування, яке базується на перерозподільному способі фінансування пенсій. Головні засади розвитку соціального пенсійного страхування були закладені поряд із такими видами страхувань (тимчасова втрата працездатності, нещасні випадки на виробництві, безробіття, медичне страхування) в Україні ще в 1998 році в “Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування” N 16/98-ВР. Потребувалось ще 6 років, щоб прийняти необхідний пенсійний закон, який, нарешті, узаконив пенсійне страхування, як таке, у моделі обов'язкового соціального пенсійного страхування. Але так і не вдається ефективно удосконалити діючий перерозподільний принцип фінансування страхових пенсій, і ще більше складним видається завдання ефективного впровадження накопичувального способу фінансування страхових пенсій в системі соціального пенсійного страхування.

Наукові пошуки дослідників в галузі соціального пенсійного страхування показують спроби вживити діючі традиційні економічно-організаційні відносини пенсійної системи в наукове обґрунтування, проте ці спроби не приносять бажаного результату, так як відбувається підміна понять, схрещення різних за змістом економічних категорій і в результаті чого - дисбаланс системи соціального пенсійного страхування.

Тому дане дослідження присвячено виокремленню з

напрацьованого досвіду в цій галузі раціональних елементів обов'язкового соціального пенсійного страхування і подальшого їх удосконалення з метою вироблення механізму, який би забезпечував фінансову стабільність Пенсійного фонду України з мінімальною залежністю від Держбюджету, оптимальний фінансовий тягар на страхувальників та максимально можливий ефект для застрахованих.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На сучасному етапі розвитку теорії соціального страхування серед економістів немає єдиної думки як щодо питання змісту категорії пенсійного страхування, так і щодо визначення його функцій і принципів. Головна причина невизначеності криється, на нашу думку, в тому, що поняття пенсійного страхування прирівнюється і ототожнюється з таким частковим його виявом, як загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Тому і принципам пенсійного страхування часто приписують принципи, властиві специфічним за своєю природою різним моделям пенсійного страхування, зокрема державному пенсійному страхуванню, соціальному пенсійному страхуванню, особистому пенсійному страхуванню. Ще більш специфічними функціями і принципами будуть відзначатися кожна з наведених моделей пенсійного страхування, якщо розглянути їх з позицій обов'язковості.

Хоча суспільством може бути застосована та чи інша модель пенсійного страхування, чи одночасне функціонування декількох моделей, проте загальні принципи організації пенсійного страхування мають бути визначені і дотримані. Це необхідно не тільки для того, щоб розвинути і удосконалити теорію соціального страхування, а, як доводить практика, порушення принципів побудови пенсійного страхування призводить до фінансової нестабільності такої системи та до її інституційної системної кризи. [1]

Російський вчений в галузі соціального страхування В.Д. Роїк серед головних принципів пенсійного страхування називає солідарну взаємодопомогу та особисту самовідповідальність.[2] Таке бачення, на нашу думку, відповідає страховим принципам, але потребує доповнення і уточнення. Ще один російський вчений у цій галузі, А.К. Соловйов, ототожнює пенсійне страхування як обов'язкове державне пенсійне страхування, і тому його бачення принципів пенсійного страхування, на нашу думку, є неточним: державна гарантія підтримки життєвого рівня пенсіонерів (через забезпечення стабільного рівня купівельної спроможності пенсій); забезпечення збалансованості співвідношення

середніх розмірів пенсій по старості і середньої зарплати [3].

Також слід зазначити, що у вітчизняній науці питання наукового обґрунтування основ пенсійного страхування, та й власне соціального, відсутнє. Як вже зазначалося, пенсійне страхування розуміється тільки як загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, яке, у свою чергу, ототожнюється з поняттям пенсійного забезпечення. Так, Б.О. Зайчук виділяє наступні принципи пенсійного страхування, які, на нашу думку, відповідають зовсім іншому інституту системи соціального захисту – соціальному забезпеченню: принцип солідарності; принцип обов'язкової участі в системі; принцип відповідальності держави за організацію пенсійного забезпечення [4].

Оскільки ключовим словом у понятті “пенсійне страхування” є саме страхування, то ми вважаємо, що саме страхові принципи є визначальними і самодостатніми і не потребують доповнення податковими ознаками через те, що система соціального страхування з радянської традиції та ще до цього часу все ще не є самостійною від соціального забезпечення, яке реалізується через податковий механізм.

На нашу думку, серед великої кількості пропонованих різними науковцями принципів пенсійного страхування слід виокремити такі: справедливість (рівність можливостей для страхувальників для досягнення максимального ефекту страхування); еквівалентність пенсійних страхових внесків і пенсійних виплат; персоніфікація страхових пенсійних внесків страхувальників; цільове використання коштів пенсійного страхового фонду. Ці принципи є універсальними для кожної з моделей пенсійного страхування, які, поряд з універсальними принципами, матимуть і свої специфічні принципи.

Цікавим для аналізу є принцип еквівалентності пенсійних страхових внесків і пенсійних страхових виплат. Для цього застосуємо використовуваний багатьма науковцями в теорії пенсійного страхування показник – коефіцієнт заміщення, який визначається як відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати і показує, яку частину втраченого заробітку внаслідок настання старості (як страхового випадку) отримує застрахована особа в залежності від розміру сплати страхових внесків.

Згідно з рекомендаціями Міжнародної організації праці (МОП), яка займається у тому числі і питаннями пенсійного страхування, рекомендований рівень цього коефіцієнта в країнах, що розвиваються, складає 30-40 відсотків, а в країнах з розвиненими економіками і високим

рівнем життя – 50-60 відсотків.

Пенсійне страхування з точки зору його, як соціального перерозподільного пенсійного страхування, в тій чи іншій мірі вивчали і досліджували вітчизняні вчені В.Д. Базилевич, О.В. Бевзенко, Н.А. Вігдорчик, В.І. Грушко, Б.О. Зайчук, Т. Кір'ян, В.Колбун., Е.М. Лібанова, С.А. Навроцький, Б.О. Надточій, М.М. Папієв, В.К. Рудик, Л.Д. Тулуш, В. Яценко, Б.С. Юровський та інші.

Значний внесок в теорію соціального страхування, (в тому числі і соціального пенсійного страхування) зробили такі російські вчені, як: А.В. Бабошкін, В.Н. Баскаков, В.Н. Бобков, Е.Ш. Гонтмахер, М.Є. Дмитрієв, М.Л. Захаров, Т.М. Малева, А.В. Куртін, В.Б. Кутуков, М.С. Ланцев, Ю.В. Пешехонов, В.Г. Павлюченко, Н.М. Римашевська, В.Д. Роїк, А.К. Соловійов, А.Г. Шоломицький, С.Ю. Янова, Л.П. Якушев і інші.

Цілі статті. Мета статті - узагальнення теоретико-методологічних засад обов'язкового соціального пенсійного страхування, визначення наявних проблем обов'язкового соціального пенсійного страхування та на цій основі розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В дослідженні соціальних ризиків, виявлено, що уточненою головною їх ознакою є неспроможність особою самостійного уникнення (пом'якшення) шкоди від дії ймовірної події. При цьому інші ознаки (об'єктивний характер, ймовірність настання страхового випадку, порушення життєдіяльності людини, масовий характер) є доповнюючими і не вирізняють соціальні ризики серед інших. Звідси виявлено головну ознаку соціального страхування: перенесення фінансового (а не податкового за стереотипом) навантаження по сплаті страхових внесків із застрахованих осіб на певно визначених страхувальників (роботодавців), пов'язаних із застрахованими відносинами найму або ринковими відносинами. Виявлено, що поняття “соціальне страхування” є відмінним від “державного страхування”, при якому платником страхових внесків виступає держава та від “особистого страхування”, при якому страхові внески сплачуються з власних доходів застрахованих. Критерії рис страхування подані в табл. 1.

Таблиця 1

Критерії рис страхування

Критерій	Соціальне страхування	Особисте страхування	Державне страхування
Об'єкт страхування	Життя, здоров'я, праездатність, наймані працівників	Життя, здоров'я, дієздатність особи, особисте майно, відповідальність тощо	Життя, здоров'я, дієздатність окремих категорій працівників, державних службовців тощо
Форма здійснення	Обов'язкова та добровільна	Обов'язкова та добровільна	Обов'язкова та добровільна
Спосіб фінансування	Перерозподільний та накопичувальний	Перерозподільний та накопичувальний	Перерозподільний та накопичувальний
Форма власності страховика	Державна, приватна	Державна, приватна	Державна, приватна
Завдання (цілі)	Забезпечення певного рівня життя	Забезпечення певного рівня життя, як додаткове – отримання прибутку	Забезпечення певного рівня життя
Сфера поширення - вигодонабувачі	Наймані працівники – фізичні особи	Будь-які верстви населення – фізичні особи та юридичні особи	Окремі категорії працівників – фізичні особи та окремі юридичні особи
Кількість учасників страхування	Мінімум – 3: страховальник, страхований, страховик.	Мінімум 2 (за страхована особа, страховик)	Мінімум – 4 (страховальник), страхований, страховик, Держбюджет
Фінансовий тягар по сплаті страхових внесків (джерело формування фонду)	Витрати страховальників	Особисті доходи чи заощадження застрахованих осіб	Державний бюджет
Участь держави у забезпеченні виплат	Можлива у вигляді позик при тимчасовому дефіциті коштів	Відсутня	Можлива
Функції	Ризикова, захисна, компенсаційна	Ризикова, захисна, компенсаційна	Ризикова, захисна, компенсаційна
Приклад	Обов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві, обов'язкове страхування медичних працівників несамодеятельних установ від ризику ВІД	Особисте пенсійне страхування в страхових організаціях різних форм власності (в т.ч. і в ПФУ), страхування життя, здоров'я, праездатності тощо в різних страхових організаціях	Державне обов'язкове страхування життя і здоров'я суддів, народних депутатів та членів їх сімей тощо

Встановлено неправомірність вживання в законодавстві щодо діючої моделі пенсійного страхування терміну „державне” (так як Держбюджет не сплачує страхові внески на рахунок кожного застрахованого), та запровадження замість нього терміну „соціальне” (сплата страхових внесків за рахунок роботодавців), яким воно фактично є. Пропоновані назви видів соціального страхування наведені в табл.2.

Таблиця 2.

Пропоновані назви видів соціального страхування

№ п/п	Вид страхування за критеріями		
	В залежності від обов'язковості участі	В залежності від участі роботодавця в сплаті страхових внесків	В залежності від типу ризику (об'єкта страхування)
1	обов'язкове	соціальне	пенсійне
2	обов'язкове	соціальне	у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням
3	обов'язкове	соціальне	на випадок безробіття
4	обов'язкове	соціальне	від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності

Отже, обов'язкове соціальне перерозподільне пенсійне страхування є умовно самостійним саме через демографічні чинники.

Для застрахованих в сільському господарстві страхова пенсія розраховується аналогічно пропонуваній методиці з врахуванням зменшених розмірів ставок страхових внесків та меншої на 5 років очікуваної тривалості життя при досягненні пенсійного віку. При цьому вдається зберегти бажане заміщення пенсією зарплати на рівні 50%, як і при загальному підході при виконанні наступних умов: необхідний страховий стаж 30,22 роки, ставка страхового внеску, змінна в динаміці кожні 5 років, починаючи з 2010 року на рівні 22,53 % від фонду оплати праці.

Висновки. У статті наведено теоретичне узагальнення і запропоновано шляхи вирішення наукового завдання щодо обов'язкового соціального пенсійного страхування, що знайшло відображення в розвитку теоретико-методологічних засад її побудови та прикладних аспектів функціонування. Результати дослідження дозволили зробити висновки теоретичного, методичного та практичного характеру, які зводяться до наступного.

1. Узагальнення економічної природи соціального страхування дозволило уточнити його відмінність і незалежність від соціального забезпечення, а саме: поняття “соціальне страхування” є самодостатньою економічною категорією і не має залежності від поняття “соціальне забезпечення”. При цьому головною ознакою соціального страхування є перенесення фінансового (а не податкового за стереотипом) навантаження по сплаті страхових внесків із застрахованих осіб (фізичних) на певно визначених контрагентів (страхувальників), пов'язаних із застрахованими відносинами найму або ринковими відносинами.

2. Узагальнення теоретичних основ обов'язкового соціального пенсійного страхування дозволило уточнити його ознаки, а саме: ймовірний характер настання старості; солідарність сплати страхових внесків та розподілу страхових ресурсів серед учасників страхування; замкнутість грошових відносин серед страхувальників; поверненість при настанні страхового випадку; платність; існування страхового фонду.

Через суперечність поняття „соціальне державне пенсійне страхування” введено розмежування критеріїв класифікації обов'язкового соціального пенсійного страхування, зокрема, за критерієм джерела сплати страхових внесків воно поділяється на соціальне (роботодавці), державне (Бюджет), особисте (власні доходи).

3. В результаті узагальнення та аналізу діючих підходів до формування страхового фонду та використання страхових коштів виявлено, що створення спеціального цільового страхового державного пенсійного фонду - не є обов'язковою умовою для соціального страхування, яке може відбуватись і в приватних страхових компаніях, проте може бути доцільним при нерозвиненості приватного страхового ринку. Вживання в назві страхового фонду терміна “соціальний” неправомірне, так як немає соціальної форми

власності. Страховик має бути державним чи приватним. Тому Пенсійний фонд України має бути названий Державний страховий пенсійний фонд. Ретроспективний аналіз показав, що обов'язкове соціальне пенсійне страхування, засноване на фінансовому навантаженні на роботодавців в формуванні страхового фонду, є досить раціональним і матеріально вигідним способом здійснення страхування для особи, тоді як особисте пенсійне страхування для найманих працівників в економіці з низьким рівнем доходів є непомірним.

4. За результатами оцінки сучасного стану обов'язкового соціального пенсійного страхування виявлено, що в застрахованих осіб страхувальників різних режимів оподаткування створюються нерівні вихідні умови страхування, а особливо у застрахованих сільськогосподарських підприємств, що веде до мізерного рівня пенсій.

- 1.Роик В.Д. В системном кризисе // Экономика и жизнь. №1/06. www.fss.ru/mymessage.html
- 2.Роик В.Д. Пенсионная реформа: результаты и перспективы / Страховое дело. – 2003. – №7. – С. 25-31.
- 3.Соловьев А.К. Финансовая система государственного пенсионного страхования в России. – М.:Финансы и статистика, 2001. – 496 с.
- 4.Зайчук Б.О. Організаційно-економічний механізм побудови в Україні трирівневої системи пенсійного забезпечення: Дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2002. – 174 с.
- 5.Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” №1058-IV від 9 липня 2003 р.
- 6.Постанова КМУ “Про створення Пенсійного фонду України” від 28 січня 1992р. №39.
- 7.Ботвиновська О.Л. Розвиток соціального страхування / О.Л. Ботвиновська // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л. Українки. – Економічні науки. – 2001. – № 4 – С. 49 – 54.
- 8.Ботвиновська О.Л. Пенсійне страхування: теорія, тенденції та протиріччя / О.Л. Ботвиновська // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Т.2 – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006. – С. 179 – 181.
- 9.Ботвиновська О.Л. Оцінка дотримання принципів пенсійного страхування / О.Л. Ботвиновська // Вісник СНАУ. – Серія "Фінанси та кредит". – Вісник 1. – 2006. – С.48 – 52.